

Внаслідок сприятливих політичних умов, активних дій членів Товариства імені митрополита П. Могили, Волинського українського об'єднання, інших релігійних товариств, великих зусиль частини духовенства і віруючих, почала зростати кількість православних храмів, в яких богослужіння проводилося українською мовою. В червні 1935 року із 680 парафій було українізовано 108, а у листопаді цього ж року виключно українською було відправлено богослужіння у 124 храмах, а церковно-слов'янською – у 40; у 126 храмах українська мова як літургійна використовувалася частково¹⁹⁴. Однак через короткий час процес українізації церкви призупинився. Причиною того стала зміна польської внутрішньої політики.

Товариство імені митрополита П. Могили залишило значний слід в церковно-релігійному житті Волині у 1930-х роках. Воно змушене було припинити свою діяльність після вступу Червоної армії на Волинь у вересні 1939 року.

КАРЛІНА Оксана –

кандидат історичних наук, професор СНУ ім. Лесі Українки, м. Луцьк

Конфесійна політика російського уряду і Православна церква на Волині в 1796–1825 рр.

Входження Волині до Російської імперії наприкінці XVIII ст. привело до кардинальної зміни конфесійної ситуації в краї. Православний клір посів панівне становище як представник державної церкви, позиції католицького духовництва похитнулися, а унійні священники були витіснені на узбіччя духовного життя.

У 1780-х роках зусиллями архієпископа Могильовського Георгія (Кониського) у Санкт-Петербурзі склалося переконання про можливість перетворення Православ'я на захоплених в Речі Посполитій землях у масову конфесію шляхом приєднання уніатів [3, с. 122-125; 20, с. 101]. Такий спосіб розглядався владою і православними ієрархами як ефективний (тому що привілеї аристократії не порушувались, адже абсолютна більшість уніатів належала до нижчих станів) і справедливий, оскільки усувалися наслідки насильства щодо православного населення Речі Посполитої, яке, на думку православних, почалося в 1596 р. після підписання церковної унії та продовжувалось упродовж всього часу існування цієї держави. З цього часу Унійна церква розглядалася як перспективне поле діяльності Православ'я, як резерв для його чисельного і територіального росту.

Зі зміною політичних обставин (події Французької революції та повстання в Речі Посполитій під керівництвом Т. Костюшка) у Петербурзі актуалізувалося питання про навернення уніатів на православ'я. Імператриця Катерина II та її оточення основну увагу спрямували на уніатів Правобережної України, дещо відсунувши вбік реалізацію цього завдання на білоруських теренах.

У ході поширення на приєднані землі губернського устрою проходило також формування церковно-адміністративних структур Православної церкви. Вже у квітні 1793 р. у межах трьох новоутворених губерній (Мінської, Ізяславської та Брацлавської) була створена православна єпархія на чолі з архієпископом Мінським, Ізяславським і Брацлавським [14].

За серпень – жовтень 1794 р. в Мінській єпархії до Православної церкви долучилися 333 093 особи унійного віровизнання, 721 парафія [3, с. 361]. Загалом на початок 1795 р. на приєднаних до Росії землях від унії відійшли 1 333 312 вірян, 1 495 отців, також було “переосвячено” 2 328 храмів [22, с. 29]. У 1795 р. акція навернення уніатів на Православ'я набрала ще більшого розмаху, що привело до переважання Православ'я в південно-західних губерніях. У цьому ж році єпископом Житомирським з титулом вікарія архієпископа Мінського і Волинського було призначено Варлаама (Григорія Шишацького) [11].

Формування управлінської структури Православної церкви у Волинській губернії завершилось у 1799 р., коли церкви Дубенського, Кременецького і Старокостянтинівського повітів перейшли у відання єпископа Житомирського [15, с. 750], а вікарійний єпископ став самостійним архієписком і була утворена окрема єпархія в межах Волинської губернії, віднесена до 3-ого класу єпархій. На той час вона налічувала 1 446 церков [10, с. 814, 820]. Справжня кількість вірних, хоча й несуттєво, відрізнялась від поданих у звітах, оскільки приєднані парафії були нестійкими у Православ'ї. Проте заходи духовництва та світської адміністрації не дозволили процесу повернення в унію розвинутись.

Адміністративно-місіонерський тиск на уніатів приводив до порушення конфесійної структури краю, зачіпаяв інтереси Католицької церкви і католицької шляхти. При цьому збільшення чисельності православних проходило за рахунок нижчих станів, а слабка присутність Унійної церкви, порівняно з Католицькою, у низці міст не дозволяла владі розраховувати на досягнення в них переважального впливу Православ'я навіть після приєднання всіх уніатів. Тому для вирішення важливіших завдань

російської влади на Волині імператорам як православним монархам було недостатньо підтримати Православну церкву.

Конфесійна політика була складовою процесу утвердження влади династії Романових на недавно присланих землях. Її легітимність для чисельної шляхти колишньої Речі Посполитої – суб'єкта політичного життя – була сумнівною. Вплив католицької церкви і слабкі позиції Православ'я суттєво ускладнювали процес легітимізації російської влади.

Інституційні особливості православних парафій на Волині полягали в мізерній численності шляхти серед парафій, нестачі священно- і церковнослужителів, в перевазі колишніх уніатів у складі духовництва єпархій, у сусідстві православних церков серед унійних і католицьких та розташування багатьох парафій в маєтках католицьких землевласників. Також треба відмітити й той факт, що абсолютна більшість католицьких духовних осіб походила зі шляхти, що приводило до тісного взаємозв'язку конфесійної та станової політики.

Зазначені особливості були об'єктивними чинниками, які впливали на глибину інтеграції Волинської єпархії у систему Православної церкви імперії, а від цього залежала ефективність діяльності кліру в регіоні, успішність виконання ним політично значимих завдань. Як інститут Православна церква фіксувала сакральний характер російської монархії, була посередником між монархічною державністю і суспільством та однією із структур, через які російська влада демонструвала і утверджувала себе на присланих землях. При проведенні політичної лінії, направленої на посилення Православ'я на Волині, верховна влада повинна була брати до уваги ту обставину, що православні єпархії в цьому краї були складовою частиною Православної церкви імперії, а тому дотримувалися загально-визначених правил функціонування. Через те особливі заходи для них могли мати або тимчасовий характер, або проводитися з перспективою їх поширення на решту території держави.

У Санкт-Петербурзі дивились на Православну церкву на західних рубежах імперії як на периферію російського Православ'я. Вона підтримувалася з політичною доцільністю, яка полягала у символічному вияві присутності російської влади на землях колишньої Речі Посполитої та задоволенні духовних потреб російських чиновників та військових.

У межах єдиної лінії в конфесійній політиці упродовж 1796–1825 рр. центральна влада прагнула провести заходи, направлені, з одного боку, на зміцнення Православ'я у Волинській губернії, а з другого – на повну легітимність династії Романових в очах неправославної шляхти і духовництва. Посилена присутність держави в управлінських структурах конфесій у Православній церкві доповнювалась масштабними ініціативами влади в її житті.

Взаємовідносини церкви і держави в період правління Павла I проходили в русі соціальної інтеграції, домінуючою формою якої була державність. Вона визначала для російського суспільства порядок формування норм і цінностей. Саме принцип домінування держави, який розвивався упродовж XVIII ст., зберігся і в період правління Павла I. Однак за Павла I значно посилювалась тенденція влади використовувати свій вплив не проти Церкви, а заради її розвитку та призначення як ідеологічного інституту, який функціонує в інтересах держави. Православна церква була зобов'язана виконувати деякі невластиві їй раніше функції, але, розвиваючись під опікою держави і користуючись підтримкою держави, вона мала великі можливості для розширення свого впливу.

Павло I розглядав конфесійну політику і як складову процесу консолідації шляхти присланих земель Речі Посполитої навколо трону, і як один із способів протистояння національно орієнтованим республіканським ідеям революційного часу. Він хотів закріпити традиційний імперський універсалізм, порушений Французькою революцією, і з новою силою утвердити сакральні, позанаціональні засади монархії. Звернення імператора до ідей рицарства, в яких поєднуються релігійність і світськість через принцип служіння, мало стати альтернативою ідеям „свободи, рівності і братства”. Рицарська служба розглядалась як спосіб подолання конфесійного поділу аристократії. Поряд з допуском регіональних еліт до загальноімперських інститутів, це повинно було сприяти утвердженню легітимності російської династії серед католицької знаті імперії [21, с. 71].

Першу чверть XIX ст. в історії російського суспільства зарубіжні дослідники оцінюють як період цивілізаційних змін, суть яких полягає у спробі встановлення норм буржуазного порядку і формуванні відповідних йому правових відносин у політичному та суспільному житті. Це проявилось у реформованій політичній системі держави, у пошуках вирішення селянського питання, у напрямі освітньої політики, в ідейних зіткненнях „освіченої меншості”, в характері церковно-державних відносин.

На той час припав культурний перелом в європейській суспільній думці, який знаменувався переходом від раціоналістичної філософії та атеїзму до філософії ідеалізму і релігійної містики.

На початку XIX ст. Російська імперія склалась як багатонаціональна держава, в якій міжконфесійні відносини були пов'язані з інтеграцією присланих народів до складу імперії. Наскільки їх входу було болісним і конфліктним залежало від коректності офіційної влади у конфесійному питанні. В умовах Росії воно було важливим елементом внутрішньої і зовнішньої політики з огляду на

низку обставин. Насамперед російське суспільство (у тому числі й верховна влада) того часу — це суспільство релігійне за своїм світоглядом. Урядова політика виходила з пануючих у суспільстві уявлень про характер взаємодії світської і духовної влади, про рівень допуску державного втручання у віросповідні справи населення.

В першій чверті XIX ст. Православна церква залишалась інститутом, через який реалізовувались концептуальні засади управління. Імператор Олександр I також прагнув знайти певну форму монархізму, об'єднуючи навколо трону поліконфесійну аристократію. Найближчі соратники імператора виходили з того, що ідея закону як вираз раціоналізму в політиці, підвищення освітнього рівня вищих верств суспільства сприяють утвердженню історичного права династії на владу. За Олександром I дворянське служіння стало державною службою, а двір перетворився на „вітрину вищої бюрократії імперії” [18, с. 271]. Бюрократична ідея, на відміну від рицарської, виявилась ефективнішим способом оновлення вищого стану імперії. Підвищення освітнього рівня при формуванні політичної еліти держави разом із запрошенням представників окраїнних груп відповідало загальним тенденціям розвитку європейських монархій у той час [5, с. 48].

Говорячи про релігійну політику Олександра I, варто згадати, що після війни з Наполеоном ідеї європейських містиків про об'єднання церков, про побудову світу на євангельських заповідях любові і братерства стали лейтмотивом діяльності молодого імператора, котрий прагнув зробити їх основою для об'єднання навколо уряду суспільних сил ліберального характеру. На думку Олени Вішленкової, „теорія християнського екуменізму, яка в європейській думці була соціальною утопією, в Росії стала офіційною ідеологією [1, с. 135]. Сприяння їй з боку ліберальних суспільних груп сприяло створенню легальних громадських організацій (Біблейських товариств) для поширення початкової християнської освіти, перекладу Святого Письма, пропаганді доброчинності, поширенню християнської терпимості, вихованню у підданих поваги до законів, пом'якшенню станових протиріч. Релігійна політика розглядалась і як засіб встановлення соціально стабільних відносин в середині країни, і як засіб інтеграції Росії в європейську спільноту. Тому в основу офіційної ідеології лягла не православна ідея, а мрія про загально християнську, „євангельську” державу.

Для подолання конфесійної гетерогенності аристократії використовувалися також деякі ідеї популярного в Європі містицизму. В них замість догматичних та обрядових відмінностей, характерних для різних християнських віровизнань, на перше місце висувалось внутрішнє релігійне переживання, побудова так званої внутрішньої церкви, що давало обґрунтування терпимого ставлення до „церкви зовнішньої”, тобто до традиційних християнських конфесій. Містична релігійна практика створювала ілюзію повернення до євангельського минулого, на якому виникли різні напрями християнства.

На початку XIX ст. майже вся Європа стала театром воєнних дій. Багатьох людей охопили апокаліптичні передчуття. Втягнення Росії у протистояння з наполеонівською Францією сприяло поширенню у країні релігійно-містичних настроїв. У таких умовах виникло міністерство духовних справ і народного просвітництва [19], яке мало сприяти тому, щоб „християнське благочестя було завжди основою істинного просвітництва” [19, с. 814]. Зрівняння Православної церкви з іншими християнськими і навіть нехристиянськими церквами (хоча Синод зберігався і під його контролем через обер-прокурора і надалі спархії та консисторії піддавали його контролю [4, с. 320-321]) не могло сподобатися православним ієрархам, тому вже в 1824 р. таке міністерство було ліквідоване, а Синод відновив свою незалежність. Спротив консервативних сил, насамперед духовенства, під лозунгом відродження православної віри і Греко-російської церкви став причиною невдачі екуменічного експерименту.

Актуалізація сакрального підґрунтя монархії вела до домінування принципу єдності над конфесійними відмінностями, але не до нівелювання цих відмінностей. Навпаки, в XIX ст. в російській конфесійній політиці проходить „інституціоналізація конфесійних відмінностей”, оскільки церковні структури були для держави незамінним інструментом управління, контролю і категоризації населення (тобто фіксації церковної імені, прізвища, статі, сімейного стану, соціального статусу тощо; народження і смерті підданого) [2, с. 59].

У роки правління Павла I та Олександра I на перший план вийшли заходи щодо православних епархій південно-західних губерній, пов'язаних з формальним затвердженням центрів пануючої Церкви. Це знайшло вияв в адміністративному впорядкуванні епархій і створенні соборних церков. Завдання, пов'язані з оптимізацією соціально значимих функцій Церкви, вирішувались в межах заходів, які проводилися в усій Православній церкві імперії. У цей час у процесі впорядкування станової структури російського суспільства були розширені привілеї духовництва, прийняті укази щодо контролю за діяльністю православної ієрархії, поліпшення системи освіти. Центральна влада прагнула розвинути взаємодію церковних і державних інститутів з метою формування духовного стану як зразкового у служінні Богу і царю, як приклад благонадійності для парафіян.

У 1797 р. вийшло розпорядження про поділ епархій на благочиння [9, с. 607]. У тому ж році уряд ініціював відкриття соборних церков у повітових містах „губерній, присланих від колишньої

Речі Посполитої" [16, с. 417]. Собор підкреслював статус Православної церкви, був важливим елементом утвердження центрів російської влади в регіоні, контролю за релігійністю і політичною лояльністю адміністрації та армії в краї.

За Павла I сума виплат притчам була збільшена більш, ніж удвічі. Архієрейським домам надали землі, млини і різні угоддя [13]; згодом ці привілеї були розширені [6; 7; 8]. У квітні 1801 р. було дозволено подвоїти платню за викопання тайнів [12]. Церковний фондуш не міг забезпечити парафіяльним священикам належного рівня добробуту. Крім того, вони самі займались польовими роботами, що негативно впливало на їхню пастирську роботу. Ще 11 січня 1798 р. був опублікований указ про його відміни [17, с. 367]. Єпархіальне правління було зацікавлене у доброму матеріальному забезпеченні православного кліру, адже від цього залежали суми надходжень до каси консисторії. Перед урядом Російської імперії поступово поставала потреба реформування матеріального забезпечення православного духовенства. Владою розглядалися різні варіанти: підняти плату за здійснення священниками духовних треб; відмінити її, замінивши постійними внесками парафіян на утримання священнослужителів; перевести духовенство на державне фінансування [17, с. 361].

Проект забезпечення православного кліру державними виплатами у Російській імперії почав розроблятися ще на початку XIX ст. Комісією духовних училищ у 1808 р. було запропоновано поділити близько 25 тисяч церковних парафій на 7 класів і визначати суму коштів для них залежно від рівня освіти священиків. Цей проект затвердив імператор Олександр I, однак через помилки у підрахунках і витрати на військову кампанію 1812 р. він не був реалізований [17, с. 363].

До початку XIX століття імперська влада зробила навчання у духовних училищах обов'язковим для дітей православного духівництва (до 1850 р.), а отримання парафії поставила в залежність від наявності семінарської освіти. Духовна семінарія і духовні училища протягом першої половини XIX ст. входили до складу Київського духовно-навчального округу (скасований 1867 р.). Духовна освіта контролювалася Комісією духовних училищ (1808 р.) (згодом – Духовно-навчальне управління (1839 р.)).

У Волинській семінарії щорічно навчалось близько 200-300 учнів. Переважна їх більшість не закінчувала повного курсу семінарських наук, адже учні відповідно 4-го і 5-го курсів полишали навчання, поспішаючи отримати батьківську або як посаг нареченої „з місцем” парафію. Здобувши сан, вони ставали сільськими священиками. Щоденний господарський клопіт і служіння (виконання церковних треб) ставали смислом їхнього життя. Щодо „богословів” (випускників старшого дворічного курсу) то, продовжуючи освіту в духовних академіях (переважно у Київській), вони ставали або викладачами у семінаріях, або направлялися служити у візирську парафію чи соборну церкву губернського центру, або ж поповнювали ряди ученого чернецтва, завершуючи кар'єру в єпископському сані. Навіть „богослови” без академічної освіти могли отримати посаду благочинного, настоятеля собору, священика першорозрядної парафії. Здебільшого саме ці колишні семінаристи складали основу інтелектуальної й адміністративної еліти в єпархіях.

Упродовж першої чверті XIX ст. імперська влада неодноразово намагалася (укази 1805, 1807 рр.) залучити сільських парохів до процесу надання селянським дітям елементарних знань. Однак марність подібних спроб була обумовлена нестачею коштів і небажанням у середовищі кліриків, а також низьким рівнем їх власної освіти.

Наприкінці XVIII ст. і першій чверті XIX ст. освітній рівень переважної більшості сільських парафіяльних священиків та членів причтів, які складали найчисельнішу групу духовного стану, обмежувався елементарними навичками читання, письма та певним набором основних професійних знань. Повсякденне життя та світогляд сільських парохів та їхніх парафіян мало відрізнялися: члени причтів жили переважно з церковних треб та сільськогосподарського зиску з причетницьких наділів, перебуваючи у залежності від парафіян, прихильності благочинного та волевиявлення архієрея. Щонедільна обов'язкова проповідь з церковної кафедри, читана, зазвичай, із централізовано розповсюджуваної збірки, була майже єдиним проявом місцевого культурного життя. Однак для свого часу і середовища члени сільських причтів були єдиними письменими та авторитетними (принаймні, серед своїх парафіян) особами. Це робило їх в очах місцевої і центральної влади не лише реєстраторами демографічного стану (смерті, народження, шлюбу), а й потенційними кураторами формування офіційної ідеології у найдрібніших адміністративних одиницях імперії.

До інтелектуальної верхівки православного духівництва належали викладачі семінарії та духовних училищ, а також священики з титулом протоієрея, благочинні, котрі здійснювали контроль над рядовим духівництвом у межах благочинницької округи. Майже всі вони були тісно чи іншою мірою задіяні у системі керування єпархією, будучи членами консисторій, духовних правлінь, училищних та попечительських рад, а також обіймали посади законовчителів світських навчальних закладів, депутатів від духівництва, слідчих від духівництва, духівників тощо. У переважній більшості це були ви-

сокоосвічені, інтелектуально та творчо обдаровані активні громадські і культурницькі діячі свого часу, чий відчутний вплив інколи розповсюджувався далеко за межами церковного життя. При цьому важливо відзначити, що майже всі вони були вихідцями з місцевого міського (містечкового) чи селянського середовища.

Загалом підтримка владою Волинської єпархії була обмежена ресурсами держави й діючими нормами в межах єдиної церковної структури імперії, тому вона не могла суттєво вплинути на становище Православної церкви в краї. Коли би держава взяла на себе основну частку фінансування єпархії, тоді можна було би добитися явного поліпшення матеріального становища духовництва. Проте за давньою традицією воно перекладалось на парафіян.

Використані джерела:

1. Вишленкова Е. А. Заботясь о душах подданных: религиозная политика в России первой четверти XIX века. – Саратов: Изд-во Саратовского государственного университета, 2002. – 444 с.
2. Долбилов М. Д. Русский край, чужая вера: этноконфессиональная политика империи в Литва и Белоруссии при Александре II. – М.: Новое литературное обозрение, 2010. – 1000 с.
3. Коялович М. История воссоединения западно-русских униатов старых времен. – СПб.: Тип. второго отд. Собствен. Е. И. В. канц., 1873. – XII, 400 с.
4. Литвак Б. Г. Русское православие в XIX в. // Русское православие: веки истории / науч. ред. А. И. Клибанов. – М.: Изд-во полит. л-ры, 1989. – С. 309–380.
5. Миллер А. И. Империя Романовых и национализм. – М.: Новое литературное обозрение, 2008. – 240 с.
6. О дозволеннии духовным лицам, сопричисленным к орденам, совершать крепости на имения, дворянству присвоенные. Сенатский [указ]. 1821. Октября 12 // Полное собрание законов Российской империи. Собрание первое (далі: ПСЗ.РИ. Собрание первое). – СПб, 1830. – Т. XXXVII. – № 28 782. – С. 885–887.
7. О дозволеннии людям духовного звания покупать земли. Сенатский [указ] вследствие именного [указа]. 1804. Мая 14 // ПСЗ.РИ. Собрание первое. – СПб, 1830. – Т. XXVIII. – № 21 290. – С. 312.
8. О дозволеннии монастырям приобретать недвижимые имения с Высочайшего соизволения. Именной [указ], объявленный Сенату министром юстиции. 1810. 29 мая // ПСЗ.РИ. Собрание первое. – СПб, 1830. – Т. XXXI. – № 24 246. – С. 200–2011.
9. О наблюдении епархиальным архиереям за священно и церковнослужителями, дабы они при возмущении крестьян всемерно старались отвращать от оного. Синодский [указ] вследствие именного [указа] февраля 19. 1797. Мая 7 // Полное собрание законов Российской империи. Собрание первое. – СПб., 1830. – Т. XXIV. – № 17 958. – С. 606–608.
10. О приведении епархиальных границ сообразно границам губерний и об учреждении новых епархий. Высочайше утвержденный доклад Синода. 1799. Октября 16 // ПСЗ.РИ. Собрание первое. – СПб., 1830. – Т. XXV. – № 19 156. – С. 813–823.
11. О учреждении в губерниях: Минской, Волынской, Подольской и Брацлавской православной епархии и об устройстве униатских церквей. Именной [указ], данный генералу, минскому, волынскому, подольскому и брацлавскому генерал-губернатору Туттолмину. 1795. Сентябрь, без числа. // ПСЗ.РИ. Собрание первое. – СПб., 1830. – Т. XXIII. – № 17 391. – С. 791–793.
12. Об освобождении прихожан от обязанности обрабатывать церковные земли и об удвоении положенной в 1765 г. платы священнослужителям за исправление мирских треб. Именной [указ], данный Сенату. 1801. Апреля 3 // ПСЗ.РИ. Собрание первое. – СПб, 1830. – Т. XXVI. – № 19 816. – С. 605–606.
13. Об отводе архиерейским домам и монастырям земель, мельниц, рыбных ловель и разных угодий. Сенатский [указ]. 1798. Июля 19 // ПСЗ.РИ. Собрание первое. – СПб, 1830. – Т. XXV. – № 18 590. – С. 304–305.
14. Об учреждении епархий в новоприобретенных от Польши областей. Именной [указ], данный Синоду. 1793. Апреля 13 // ПСЗ.РИ. Собрание первое. – СПб., 1830. – Т. XXIII. – № 17 113. – С. 419.
15. Об учреждении соборных церквей в некоторых городах на денежном окладе; об ассигновании суммы на жалованье священно- и церковнослужителям оных церквей и о перемене названий епархий для единообразия по званию тех губерний, в коих кафедры их состоят. Синодский [указ] в следствие именного [указа] июля 31. 1799. Августа 4 // ПСЗ.РИ. Собрание первое. – СПб., 1830. – Т. XXV. – № 19 070. – С. 750.
16. Рункевич С. Г. История Минской архиепископии (1793–1832). – СПб.: Тип. А. Катанского, 1893. – 623 с.

17. Смолич И. К. История Русской Церкви 1700–1917. – М.: Издательство Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 2012. – Книга восьмая. Часть первая. – 800 с.
18. Уотрман Р. С. Сценарии власти. Мифы и церемонии русской монархии. – М.: ОГИ, 2002. – Т.1: От Петра Великого до смерти Николая I. – 570 с.
19. Учреждение министерства духовных дел и народного просвещения. 1817. Октября 24 // ПСЗ РИ. Собрание первое. – СПб., 1830. – Т. XXIV. – № 27 106. – С. 814–834.
20. Филатова Е. Н. Конфессиональная политика царского правительства в Беларуси. 1772–1860 гг. – Минск: Белорусская наука, 2006. – 192 с.
21. Эйдельман Н. Я. Грань веков. Политическая борьба в России. Конец XVIII - начало XIX столетия. – М.: Мысль, 1982. – 368 с.
22. Radwan M. Carat wobec kościoła greckokatolickiego w zaborze Rosyjskim. 1796–1839. – Roma, Lublin: Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej, 2001. – 504 s.

*ШУМИЛО Сергій –
директор Міжнародного інституту афонського спадку в Україні,
головний редактор наукового альманаху «Афонський спадок», м. Київ*

Прп. Иоанн Вишенский Святогорец и его связи с Вольной и Галицией

Преподобный Иоанн Вишенский (1550-е – 1620-е гг.) сыграл важную роль в возрождении православия в Украине в XVII веке¹⁹⁵. Ещё при жизни он пользовался глубоким почитанием среди монашествующих Вольны и Галиции, называвших его с почтением «великий старец Иоанн Вишенский Святогорец»¹⁹⁶. Факт церковного почитания старца Иоанна зафиксирован даже в официальных соборных актах. Так Церковный Собор Киевской Митрополии, состоявшийся в Луцке под председательством митрополита Иова (Борецкого) в 1621 году, в одном из своих документов от лица всей Церкви именует старца Иоанна «преподобным мужем» и «блаженным», «в житии и богословии цвущим»¹⁹⁷. Значительно позже, уже в XIX в., Пантелеимон Кулиш называл его «афонским апостолом»¹⁹⁸.

Прп. Иоанн был сподвижником таких столпов православия, как прп. Иов (Княгининский) Тисменицкий и прп. Иов (Желизо) Почаевский, оказав серьезное влияние на их духовный путь. Продолжателями наследия и дела старца Иоанна считаются известные подвижники и борцы с унией Исаакий Борискович, Киприан Острожанин, Исаия Копинский, Афанасий Межигорский, прпмч. Афанасий (Филиппович) Брестский и многие другие. На Афоне старец подвизался более 40 лет.

Среди многочисленных заслуг подвижника, помимо ревностной защиты отеческой православной веры, стоит также назвать участие в основании Великого Маняевского скита в Карпатах и возрождении афонских уставов в монастырях в Галицко-Волынском крае в XVII ст.

До сего дня память старца Иоанна чтится в Галиции, на Вольни и даже на Святой Горе Афон. В Русском на Афоне Свято-Пантелеимоновом монастыре среди росписей собора Старого (Нагорного) Русика ныне готовится фреска с изображением старца Иоанна Вишенского.

Как и большинство афонских подвижников, старец Иоанн Вишенский не стремился к известности и славе среди людей, поэтому о его жизни сохранилось очень мало сведений. В основном они почерпнуты из кратких упоминаний в его же письмах или других источниках.

Из писаний старца известно, что родился он в г. Судовая Вишня в Галиции (ныне Львовская область). Точная дата его рождения неизвестна, поэтому на основе косвенных свидетельств большинство исследователей считали, что родился он между 1533–1550 гг. По всей видимости, происходил будущий подвижник из местного шляхетского рода Вишенских и получил неплохое начальное образование. И хоть о самом себе он отзывался как о человеке неученом («риторичное игрушки не видах,

¹⁹⁵ Шумило С. В. Старец Иоанн Вишенский: афонский подвижник и православный писатель-полемист. Материалы к жизнеописанию «блаженной памяти великого старца Иоанна Вишенского Святогорца» – Киев: Издательский отдел УПЦ, 2016. С. 21-35; Шумило С. В. Влияние Святой Горы Афон на духовную, культурную и политическую жизнь Украины XVIII в. // Афон и славянский мир. Сб. 1. Материалы междунар. науч. конф. посл. 1000-летию присутствия русских на Святой Горе. Белград, 16–18 мая 2013 г. Русский Свято-Пантелеимонов монастырь на Афоне, 2014. С. 116.

¹⁹⁶ Цитата из письма инока Маняевского скита Леонтия члену Львовского братства Н. Золоторуцкому от 9 сентября 1633 г. // Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. К., 1898. Т. 2. Прил. С. 35.

¹⁹⁷ Советование о благочестии. 1621 // Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов. 1845. Т. 1. С. 247-248;

¹⁹⁸ Кулиш П. А. История воссоединения Руси. СПб, 1874. Т. 1. С. 310, 318-319.